

รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

The Model of Ethic Development for Dhamma Practice Centers

in Nonthaburi Province Based on Theravada Buddhist Philosophy

¹พระปลัดธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์), ²กฤตสุขิน พลเสน
และ³พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ (พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตฺตโม)
¹Phrapalad Thana Aggadhammo (Pimparat), ²Kitsuchin Ponsen
and³Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun
(Phramaha Maghavin Purisuttamo)

^{1,2,3}บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Vajirañāṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: thana.pim@mbu.ac.th

Received: May 2, 2025; **Revised:** July 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี 3) เพื่อบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา นำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทใช้หลักไตรสิกขาและภาวนา 4 เป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้หลักธรรมสนับสนุน เช่น เบญจศีล เบญจธรรม และกุศลกรรมบถ 10 เพื่อพัฒนาจริยธรรมในชีวิตประจำวัน วิธีการเหล่านี้สามารถนำไปปรับใช้ในสำนักปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน 2) สำนักปฏิบัติธรรมมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและส่งเสริมจริยธรรมผ่านการฝึกอบรมศีล สมาธิ และปัญญา ตลอดจนสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมของผู้ปฏิบัติธรรม 3) การบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา (กิจกรรมทางกายและสิ่งแวดล้อม) ศีลภาวนา (วินัยและความประพฤติ) จิตตภาวนา (สมาธิและการฝึกจิต) และปัญญาภาวนา (การพัฒนาความรู้และการเข้าใจหลักธรรม) กระบวนการนี้ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการทางศีลธรรมและสามารถนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็น

รูปธรรม 4) นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ “MIND Model” ซึ่งประกอบด้วย (M - Moral Foundation) ฐานรากศีลธรรม (I - Integrative Process) กระบวนการบูรณาการ (N - Nurturing Activities) กิจกรรมหล่อเลี้ยงจิตใจ และ (D - Developmental Outcomes) เป้าหมายการพัฒนาจริยธรรมระดับบุคคล ชุมชน และสังคม รูปแบบนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: รูปแบบการพัฒนาจริยธรรม; สำนักปฏิบัติธรรม; พุทธปรัชญาเถรวาท; จังหวัดนนทบุรี

Abstract

This research article aims to: 1) To study the ethical development according to Theravada Buddhist Philosophy, 2) To study concepts and theories of ethical development of the Dhamma Practice Centers in Nonthaburi, 3) To integrate the ethical development of the Dhamma Practice Centers in Nonthaburi according to Theravada Buddhist Philosophy 4) To present the body of knowledge regarding ethical development models of the Dhamma practice centers in Nonthaburi Province based on Theravada Buddhist Philosophy. This dissertation is qualitative research using in-depth interviews with 15 experts. The data were analyzed using content analysis and presented descriptively. The findings of the research revealed that: 1) The development of ethics according to Theravada Buddhist philosophy employs the principles of the Threefold Training (Trisikkhā) and the Four Developments (Bhāvanā) serve as fundamental approaches to cultivating morality, concentration, and wisdom. Key Buddhist principles, such as the Five Precepts (Pañcasīla), the Five Ennobling Virtues (Pañcadhamma), and the Ten Wholesome Courses of Action (Kusala-kammapatha), are applied to enhance ethical values in daily life. These methods can be adapted within Dhamma Practice Centers to align with current social contexts. 2) Dhamma Practice Centers play a crucial role in propagating Buddhism and promoting ethical values through training in Morality (sīla), Concentration (samādhi), and Wisdom (paññā). Additionally, they create an environment conducive to the moral development of dhamma practitioners. 3) The integration of ethical development consists of four aspects: Physical Development (kāya-bhāvanā), which includes physical activities and environmental factors. Moral Discipline (sīla-bhāvanā), focusing on ethical conduct and discipline. Mental Cultivation (citta-bhāvanā), emphasizing concentration and meditation. And Wisdom Development (paññā-bhāvanā), which enhances knowledge and understanding of Buddhist principles. This process fosters moral advancement in practitioners and enables them to apply Buddhist teachings practically daily. The study presented a structured ethical development model known as the “MIND Model” which comprises (M) Moral Foundation, (I) Integrative Process, (N) Nurturing Activities, and (D) Ethical Development Goals at individual, community, and societal levels. This model serves as a guideline for enhancing Dhamma Practice Centers to cultivate sustainable moral and ethical values.

Keywords: Ethical Development Model; Dhamma Practice Centers; Theravada Buddhist Philosophy; Nonthaburi Province

บทนำ

การพัฒนาจริยธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญของสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้มนุษย์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณงามความดี งดเว้นจากความชั่ว และปฏิบัติตนอยู่ในกรอบศีลธรรม (พระสุวิชัยชัย ผาสุวิชัย, 2564) แม้ในปัจจุบันสังคมจะมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุและเทคโนโลยี แต่หากขาดการพัฒนาด้านจริยธรรมควบคู่กันไป ย่อมนำไปสู่การแข่งขัน แย่งชิง และเบียดเบียน

ระหว่างบุคคลและองค์กร ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ในอดีต การพัฒนาจริยธรรมมักดำเนินการผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะในยุคพุทธกาลที่สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันทำให้การปฏิบัติธรรมเผชิญข้อจำกัดในหลายด้าน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงได้ริเริ่มการจัดตั้ง “สำนักปฏิบัติธรรม” เพื่อเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับการฝึกปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม (จุฬารัตน์ บุญยากร, 2553) สำหรับจังหวัดนนทบุรี แม้จะมีสำนักปฏิบัติธรรม 16 แห่งที่ดำเนินการตามระเบียบมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2543 แต่ยังคงประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ การบริหารจัดการที่ขาดระบบระเบียบชัดเจน กฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนหรือไม่เป็นมาตรฐาน ปัญหาการสื่อสารระหว่างผู้สอนธรรมะและผู้ปฏิบัติธรรม (พระครูนนทกิจโกศล และคณะ, 2563) รวมถึงการขาดทรัพยากรที่เหมาะสม เช่น ที่พัก อาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากนี้ ยังพบปัญหาการขาดการอบรมพัฒนาผู้สอนธรรมะ และการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยโดยการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมคำสอน

หากปัญหาเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไข อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยสำนักปฏิบัติธรรมอาจไม่สามารถเป็นศูนย์กลางในการเสริมสร้างจริยธรรมและความสามัคคีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอาจลดลงโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ และศักยภาพในการพัฒนาจริยธรรมทั้งในระดับบุคคลและสังคมก็อาจลดทอนลง งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แก่ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งแก้ไขปัญหอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาทรัพยากร การอบรมบุคลากร และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่ธรรมคำสอน รวมถึงการพัฒนากิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาจริยธรรมได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี
3. เพื่อบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการทำวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก (Qualitative Documentary

Research) มีเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีดำเนินการโดยมีขั้นตอนการทำงานวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเอกสาร การวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ 1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก, 2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณกรรม หนังสือ ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, 3) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิมาตีความ วิเคราะห์ในประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย, 4) ปรีกษาและขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปอย่างถูกต้องและมีความสมบูรณ์, 5) สร้างเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยเครื่องมือวิจัยที่สร้างนั้นต้องผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 รูป/คน, 6) ขออนุญาตจากคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ แล้วจึงนำเครื่องมือวิจัยนั้นไปใช้ในการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึก 1) ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลผู้เกี่ยวข้องที่เป็นนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ รวม 15 รูป/คน โดยจัดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ๆ ละ 5 รูป/คน, 2) ในการสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยได้มีหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อติดต่อขออนุญาตสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ตามวันเวลาที่ท่านเหล่านั้นสะดวก โดยการสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงการให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 3 หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำบทสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นยึดหลัก ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นพื้นฐานสำคัญในการหล่อหลอมบุคคลให้ดำรงตนอยู่ในกรอบของความดีงาม โดยศีลทำหน้าที่เป็นรากฐานของการฝึกฝนพฤติกรรมภายนอกให้เป็นไปตามครรลองของความถูกต้องทั้งทางกายและวาจา สมาธิ คือกระบวนการฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น สงบ และมีสติสามารถควบคุมอารมณ์ได้ และ ปัญญา คือผลลัพธ์ของกระบวนการฝึกฝนทั้งทางศีลและสมาธิที่นำไปสู่ความรู้แจ้งในสภาวะธรรม อันเป็นทางให้บุคคลหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง นอกจากนี้ ยังได้นำหลัก กาวนา 4 ซึ่งประกอบด้วย กายกาวนา ศีลกาวนา จิตตกาวนา และปัญญากาวนา มาใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ 1) กายกาวนา คือการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย และให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้อง 2) ศีลกาวนา คือการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติอบรมศีลธรรม ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 3) จิตตกาวนา คือการเจริญจิต พัฒนาจิต ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง มีสมาธิ จิตใจสงบ เบิกบานเป็นสุขและสดชื่น และ 4) ปัญญากาวนา คือการเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา อบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง รู้เท่าทันสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

หลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่สนับสนุนในการพัฒนาจริยธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรมและกุศลกรรมบถ 10 เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคม โดย เบญจศีล เป็นจริยธรรมพื้นฐานขั้นต้นที่พัฒนาความประพฤติ กาย วาจา ให้มีความเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เบญจธรรม เป็นธรรมที่ช่วยคุ้มครองรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เจริญอกงาม และเป็นประโยชน์ ส่วนกุศลกรรมบถ 10 เป็นธรรมที่เป็นทางให้เกิดความสุขและความดีงาม ทั้งทางกาย วาจา และใจ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ประกอบด้วย การพัฒนาบุคคลให้ครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ กาย ศีล จิตใจ และปัญญา ตามแนวทางของไตรสิกขา เพื่อให้เป็นบุคคลที่พร้อมด้วยความรู้ความเข้าใจ ปฏิบัติตามระเบียบวินัย มีจิตใจดีงาม เข้มแข็ง สงบ ปราศจากกิเลส และใช้ปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้ ซึ่งนับเป็นลักษณะของการพัฒนาจริยธรรมที่สมบูรณ์ขึ้นตามลำดับจากหลักธรรมพื้นฐาน เช่น เบญจศีล เบญจธรรม กุศลกรรมบถ 10 ไปจนถึงการภาวนาขั้นสูงสุด เพื่อให้บุคคลมีการพัฒนาด้านจริยธรรมอย่างแท้จริงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้พัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรมโดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและบริบทของวัดในสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน วัดมิใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชน เป็นสถานที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คนให้อยู่ในครรลองของความดีงาม ด้วยเหตุนี้สำนักปฏิบัติธรรมจึงรับเอาบทบาทดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีรากฐานมาจากพุทธประวัติและการพัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น พระเวฬุวันวิหาร เขตวันมหาวิหาร และชีวกัมพวัน ซึ่งต่างเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นสถานที่จำพรรษาและแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ตลอดจนการสร้างวัดในยุคหลังในประเทศไทยที่มีจุดประสงค์หลากหลาย ทั้งเพื่อเป็นศูนย์กลางทางศาสนา เป็นวัดประจำวัง วัดประจำรัชกาล หรือวัดอนุสรณ์แห่งชัยชนะ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของสังคมไทย

ในบริบทของจังหวัดนนทบุรี สำนักปฏิบัติธรรมได้พัฒนาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ โดยเน้นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการภาวนา เช่น การจัดเขตพื้นที่อย่างมีระบบ แยกพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน การสร้างความสงบเงียบร่มรื่น ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่ตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างเหมาะสม อีกทั้ง ยังยึดแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาและการพัฒนาการของมนุษย์ เช่น ทฤษฎีพัฒนาการของเพียเจต์ที่มองว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนา จากรูปธรรมสู่เชิงนามธรรม และทฤษฎีของอีริคสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ซึ่งทั้งสองแนวคิดสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป สำนักปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่ไม่เพียงแต่สอนให้รู้จักหลักธรรม แต่ยังเน้นการปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วม การเฝ้าสังเกตและสะท้อนผลแห่งการฝึกฝน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้มาปฏิบัติธรรมเกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในหลักธรรมอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเจริญอกงามในจริยธรรม กล่าวโดยสรุป แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี มีรากฐานทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พัฒนาการของวัดในสังคมไทย และ

ทฤษฎีทางจิตวิทยาพัฒนาการ โดยมุ่งหวังให้สำนักปฏิบัติธรรมเป็นพื้นที่แห่งการกล่อมเกลาทางศีลธรรมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในทุกช่วงวัย และเชื่อมโยงกับบริบทสังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้มีการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติ โดยสามารถสรุปผลการบูรณาการใน 4 ด้านหลัก ดังนี้ 1) ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายภาวนา) การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะจิตใจและปัญญาเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับมิติด้านกายภาพด้วย โดยเฉพาะในบริบทของสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทสำคัญในการเอื้อให้ผู้ปฏิบัติสามารถสงบจิตและเกิดสมาธิได้ง่ายขึ้น ในแง่ของ กายภาวนา แนวพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นการดูแลร่างกายให้สมดุลและพอเหมาะ เช่น การกินอย่างรู้ประมาณ เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี เป็นฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาทางจิตและปัญญา นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการใช้ยาตนะทั้งห้า (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การฝึกดู ฟัง สัมผัส และลิ้มรสอย่างมีสติ เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของสิ่งเร้า และการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 เพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการจัดการด้านเสียงและอุณหภูมิ เนื่องจากเสียงเสียงเป็นอุปสรรคของสมาธิ สำนักปฏิบัติธรรมจึงได้มีการควบคุมเสียงรบกวนและจัดสภาพแวดล้อมให้เงียบสงบ ร่มรื่น เหมาะแก่การเจริญภาวนา นอกจากนี้ยังได้จัดโซนพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน เพื่อลดความสับสนและสร้างความเป็นระเบียบในการใช้พื้นที่ ในด้านโภชนาการได้เสนอแนะให้มีการจัดการด้านอาหารที่ถูกสุขลักษณะและมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีการจัดระบบการแจกจ่ายอาหารที่เป็นระเบียบและทั่วถึง เน้นการสร้างบรรยากาศที่สงบในระหว่างการรับประทานอาหาร การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกก็เป็นอีกประเด็นสำคัญที่ได้รับการพัฒนา ห้องน้ำและที่พักที่ไม่เพียงพอเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการ สำนักปฏิบัติธรรมจึงควรมีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคให้เพียงพอและได้มาตรฐาน รวมถึงการจัดการด้านความสะอาดและการบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ, 2) ด้านระเบียบวินัย (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านศีลและระเบียบวินัยได้รับการวางระบบอย่างรอบคอบ เพราะกฎระเบียบเป็นเสมือนถนนที่นำทุกคนไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำกับให้ทุกคนปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน สำนักปฏิบัติธรรมจึงได้มีการกำหนดกฎระเบียบและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน มีการจัดทำตารางกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การตื่นนอนตี 4 และการควบคุมการใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในพื้นที่ปฏิบัติธรรม การส่งเสริมการรักษาศีลได้รับการดูแลอย่างเป็นระบบ โดยได้เน้นความสำคัญของการมีระบบติดตามและให้คำปรึกษาด้านการรักษาศีล โดยมีพระวิปัสสนาจารย์คอยให้คำแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาก่อนที่จะเกิดขึ้น ได้เน้นย้ำว่า การรักษาศีลต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาปัญญา โดยผู้ปฏิบัติควรเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ของการรักษาศีลแต่ละข้อ, 3) ด้านสมาธิ (จิตตภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจและสมาธิได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบ เน้นถึงความสำคัญของการฝึกสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจ ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มความตระหนักรู้ในตนเอง มีการจัดการฝึกสมาธิที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งการฝึกอานาปานสติ การเดินจงกรม และการเจริญสติในอิริยาบถต่าง ๆ มีการสอบอารมณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการติดตามความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติ โดยมีการจัดให้มี

การสอบอารมณ์อย่างสม่ำเสมอและเป็นระบบ ใช้รูปแบบการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งการอบรมและการปฏิบัติ โดยเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และการมีกัลยาณมิตรคอยให้คำแนะนำและสนับสนุน การติดตามและประเมินผลการพัฒนาจิตใจดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยใช้การสอบอารมณ์การสนทนาธรรมและแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการประเมินความก้าวหน้า,4) ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญาได้มีการออกแบบให้ครอบคลุมทั้งการศึกษาธรรมะและการพัฒนาวิปัสสนาปัญญา โดยเน้นถึงความสำคัญของการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสามารถแก้ปัญหาชีวิตด้วยหลักอริยสัจ 4 มีการจัดการเรียนการสอนธรรมะที่เน้นการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการเจริญสติซึ่งเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้จิตสงบ และเกิดกำลังปัญญาในการรู้แจ้งสัจธรรม ผ่านการกำหนดรู้กายและใจในปัจจุบันขณะ ด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง ปราศจากอคติและการปรุงแต่ง

ผลจากการบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมทั้ง 4 ด้านนี้ พบว่าผู้ปฏิบัติธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้าใจและเห็นความจริงตามหลักไตรลักษณ์ สามารถลดความโลภ โกรธ หลง และนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาวิตได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบในวงกว้างต่อชุมชนและสังคม โดยอัตราการก่ออาชญากรรมและปัญหายาเสพติดในชุมชนที่มีสำนักปฏิบัติธรรมตั้งอยู่ลดลง สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมที่มีผลต่อการสร้างสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

1. พบว่า การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท แสดงให้เห็นว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแกนกลางในการพัฒนาจริยธรรมที่มีความเป็นระบบ ลุ่มลึก และสามารถประยุกต์ใช้ได้ อย่างยืดหยุ่นกับสภาพสังคมที่หลากหลาย แนวทางนี้มีจุดแข็งคือการพัฒนาแบบองค์รวม โดยเริ่มจากการควบคุมพฤติกรรมภายนอกด้วยศีล เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตด้วยสมาธิ และพัฒนาการรู้แจ้งผ่านปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อพิจารณาในเชิงประยุกต์ จะพบว่าหลักไตรสิกขา ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อบรรลุการหลุดพ้นในระดับสูงสุดเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีศีลธรรม มีสติ และมีวิจรณญาณ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกช่วงวัย ทุกบริบท ไม่ว่าจะเป็นในชีวิตครอบครัว การทำงาน หรือในฐานะพลเมืองในสังคม โดยเฉพาะในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัลซึ่งเต็มไปด้วยความเร่งรีบและสิ่งเร้ารอบด้าน ไตรสิกขายังคงเป็นกรอบคิดที่มั่นคง ทนสมัย และนำไปสู่การพัฒนาจริยธรรมอย่างยั่งยืน อีกทั้งการประยุกต์หลัก ภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) เข้ากับไตรสิกขา ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธเถรวาทไม่ใช่เพียงการสั่งสอนเชิงทฤษฎี แต่เป็นการฝึกฝนที่ต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับกาย วาจา และใจ องค์รวมเหล่านี้จึงเอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในทิศทางของความสงบ ความไม่เบียดเบียน และการรู้เท่าทันตนเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาจริยธรรมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับแนวคิดของแสง จันทร์งาม (2542) ที่กล่าวว่า คำสอนของพระพุทธศาสนาในระดับจริยธรรมเป็นคำสอนที่ว่าด้วยความดีและความชั่ว ความถูกต้อง

ความผิด ควรและไม่ควร สำหรับตัดสินคุณค่าทางจริยธรรม และว่าด้วยการปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรม คำสอนระดับจริยธรรมมุ่งผลทางสังคมโดยมุ่งผลต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว และสอดคล้องกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2550) ที่กล่าวว่า การเจริญสติเป็นทางอันเอกที่ทำให้เกิดอิสรภาพ หลุดพ้นจากความบีบคั้นของ กาลเวลาและบาปกรรมทั้งปวง ประสบความสงบ ความงาม ความสุข มิตรภาพและพลังแห่งการเรียนรู้ สร้างสรรค์อย่างหาที่เปรียบไม่ได้ การเจริญสติ คือการฝึกให้รู้ตัว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ รังสรรค์ ลิเปี้ยว (2564) เรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสมในองค์การตามการสอนของพระพุทธเจ้า” พบว่า พระพุทธเจ้าทรงจำแนกประเภทผู้รับคำสอนตามระดับสติปัญญา และคัดเลือกวิธีการและคำสอนที่เหมาะสมในการพัฒนาจริยธรรมแต่ละบุคคล โดยเน้นพัฒนาในด้านศีล สมาธิ และปัญญา ผ่านหลักธรรมต่าง ๆ เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรม มรรคมีองค์ 8 เป็นต้น ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุทธิชัย ธรรมสาโร (2552) เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัดเพื่อความสงบสุขของสังคมใน จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า การปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยปัจจัยในการปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่ บุคคลสัปปายะ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ และธรรมสัปปายะ จึงจะนำไปสู่ความสำเร็จในการ ปฏิบัติธรรม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิสุทธิธีรญาณ วิ. (2553) เรื่อง “ความพึงพอใจของ ประชาชนต่อการปฏิบัติธรรม : กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ 2 ณ วัดสามง่าม อำเภอบางบัวทอง” พบว่า การพัฒนาวิปัสสนาปัญญาให้เกิดขึ้นได้ โดยการฝึกเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน แม้ผู้ เข้าฝึกจะมีสมาธิในระดับใดก็ตาม ก็สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ ซึ่งงานวิจัย ของทั้งสามท่านที่ต่างชี้ให้เห็นว่าการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการพัฒนาจริยธรรมใน ระดับบุคคลและสังคมนั้นสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกอย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่การเติบโตทางจิตใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึงสรุปได้ว่า แนวพุทธปรัชญาเถรวาทโดยเฉพาะหลักไตรสิกขาและภาวนา 4 นั้นมีศักยภาพสูงในการนำมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาจริยธรรมในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจกบุคคลไปจนถึง สถาบันต่าง ๆ ในสังคม และเป็นทางออกที่ยั่งยืนสำหรับการแก้ปัญหาสังคมในยุคปัจจุบัน

2. พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้พัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรม โดยมี พื้นฐานมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและบริบทของวัดในสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน วัดมิใช่ เพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชน เป็นสถานที่ หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คนให้อยู่ในครรลองของความดีงาม ด้วยเหตุนี้ สำนักปฏิบัติธรรมจึงรับเอาบทบาท ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีรากฐานมา จากพุทธประวัติและพัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น พระเวฬุวันวิหาร เชตวัน มหาวิหาร และชีวกัมพวัน ซึ่งต่างเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นสถานที่จำพรรษาและแสดงธรรมแก่พุทธ บริษัท ตลอดจนการสร้างวัดในยุคหลังในประเทศไทยที่มีจุดประสงค์หลากหลาย ทั้งเพื่อเป็นศูนย์กลางทาง พระพุทธศาสนา เป็นวัดประจำวัง วัดประจำรัชกาล หรือวัดอนุสรณ์แห่งชัยชนะ ย่อมแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของสังคมไทย สำนักปฏิบัติธรรมได้พัฒนาแนวทางการส่งเสริม จริยธรรมให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ โดยเน้นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการภาวนา เช่น การจัดเขต พื้นที่อย่างมีระบบ แยกพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน การสร้างความสงบเงียบร่มรื่น

ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่ตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างเหมาะสม อีกทั้ง สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการของเพียเจต์ที่มองว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนา จากรูปร่างสู่เชิงนามธรรม และทฤษฎีของอีริคสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ซึ่งทั้งสองแนวคิดสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป สำนักปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่ไม่เพียงแต่สอนให้รู้จักหลักธรรม แต่ยังเน้นการปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วม การเฝ้าสังเกตและสะท้อนผลแห่งการฝึกฝน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้มาปฏิบัติธรรมเกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในหลักธรรมอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเจริญงอกงามในจริยธรรม กล่าวโดยสรุป แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี มีรากฐานทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พัฒนาการของวัดในสังคมไทย และทฤษฎีทางจิตวิทยาพัฒนาการ โดยมุ่งหวังให้สำนักปฏิบัติธรรมเป็นพื้นที่แห่งการกล่อมเกลาทางศีลธรรมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในทุกช่วงวัย และเชื่อมโยงกับบริบทสังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน แนวคิดในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของพระมานพ อุปสโม (2551) ที่กล่าวว่า การปฏิบัติธรรมคือการอบรมใจให้รู้จักความพอดี หยุดได้เมื่อถึงจุดหนึ่ง เมื่อเรียนรู้และเข้าใจการทำงานของจิตแล้ว ก็จะไม่ทุกข์เพราะมันอีกต่อไป โดยการปฏิบัติธรรมนั้นต้องอาศัยสติสัมปชัญญะในการกำกับดูใจอยู่เสมอ และสอดคล้องกับแนวคิดของสนอง วรอุไร (2551) ที่กล่าวว่า การฝึกวิปัสสนากรรมฐานด้วยหลักสติปัญญา 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยตามสังเกตพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนจนเห็นว่าทุกอย่างเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ อุเบกขาและปัญญารู้แจ้งจะเกิดขึ้น จิตจะได้พัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ จนมองเห็นทางออกได้ทะลุปรุโปร่งในที่สุด และสอดคล้องกับแนวคิดของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2556) ที่กล่าวว่า การฝึกหัดควบคุมจิตใจให้สงบตั้งมั่นนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อมีเหตุการณ์มากระทบก็ให้ทำใจให้สงบก่อนเสมอ เพื่อเพิ่มกำลังจิตในการรับมือกับอุปสรรคต่าง ๆ รวมถึงการใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเจริญงอกงาม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูนนทกิจโกศล และคณะ (2563) เรื่อง “รูปแบบการจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี” ที่พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ที่เหมาะสมนั้น ควรครอบคลุมทั้งด้านการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การเผยแพร่ความรู้ และการใช้ความรู้ โดยเน้นความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหากังวาล อธิธมโม (2557) เรื่อง “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” ที่พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมที่มีประสิทธิภาพ ต้องประกอบด้วยเจ้าสำนักที่มีวิสัยทัศน์และความมุ่งมั่น การบริหารบุคลากรที่เน้นการแบ่งหน้าที่และการสร้างแรงจูงใจ การบริหารจัดการด้านการเงินและทรัพย์สินที่โปร่งใส ตลอดจนการประชาสัมพันธ์และจัดทำสื่อธรรมะที่ทันสมัย แนวทางเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นในรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระวุฒิกัทร เครือวงศ์ (2551) เรื่อง “แนวทางการพัฒนาการสร้างคามพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง” ที่พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรม ได้แก่ สถานที่และบรรยากาศที่เหมาะสม ความสะอาดปลอดภัย การต้อนรับและให้บริการที่ดี มีความ

สอดคล้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยได้บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ ตลอดจนการตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งนับเป็นต้นแบบที่น่าสนใจสำหรับสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทต่อไป

3. พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้มีการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายาวานา) ด้านระเบียบวินัย (ศีลาวานา) ด้านสมาธิ (จิตตาวานา) และด้านปัญญา (ปัญญาาวานา) 1) ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายาวานา) โดยการจัดบรรยากาศของสำนักให้เอื้อต่อการฝึกฝนจิตใจ เช่น การแบ่งโซนพื้นที่ชัดเจน การดูแลความสงบเงียบ การจัดการด้านเสียงและอุณหภูมิ ตลอดจนอาหาร ที่อยู่อาศัย สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม 2) ด้านระเบียบวินัย (ศีลาวานา) โดยการกำหนดกฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ตลอดจนเสริมสร้างระบบติดตามและให้คำปรึกษาในการรักษาศีล ทั้งนี้ การพัฒนาระเบียบวินัยเป็นฐานรากสำคัญที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมาโดยตลอด เพราะการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้อยู่ในกรอบแห่งความดีงามเป็นบันไดขั้นแรกสู่การพัฒนาจิตใจที่ลึกซึ้งขึ้นไป 3) ด้านสมาธิ (จิตตาวานา) โดยการจัดหลักสูตรและกิจกรรมการปฏิบัติธรรมหลากหลายรูปแบบ เพื่อฝึกฝนความตั้งมั่นของจิต ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มสติในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ หรือการเจริญสติในท่าทางต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาระบบการสอบอารมณ์เพื่อเป็นกลไกติดตามความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติ การเน้นการฝึกจิตใจเป็นเสาหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่ความสงบ 4) ด้านปัญญา (ปัญญาาวานา) โดยการออกแบบการเรียนการสอนธรรมะที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เน้นการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการคลี่คลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการฟังธรรม การสนทนาธรรม หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เอื้อให้ผู้ปฏิบัติเกิดวิปัสสนาญาณในการเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง นำไปสู่การรู้แจ้งในไตรลักษณ์และการดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการฝึกปัญญาในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับหลักการของมหาภูมิบาลราชวิทยาลัย (2533) ในมังคลัตถปิณี แปล เล่ม 3 ได้อธิบายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมอันควรประพฤติปฏิบัติ โดยบางคัมภีร์ก็ใช้คำว่า ธรรมจริยา เพื่อหมายถึงการประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ประการ ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานของความประพฤติที่ไม่ปราศจากธรรม ยังสอดคล้องกับแนวคิดของวคิน อินทสระ (2541) ได้กล่าวว่า จริยธรรม คือธรรมที่ควรประพฤติ และจริยธรรมก็คือจริยศาสตร์นั่นเอง โดยศีลเน้นการเว้นจากความชั่ว ส่วนธรรมเน้นการประพฤติในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งหากบูรณาการทั้งศีลและธรรมเข้าด้วยกัน ก็จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอุทัย สติมัน (2555) เรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” ที่พบว่า การจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมนั้นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านเทคโนโลยี และด้านกระบวนการ จึงจะประสบความสำเร็จ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปิยะวัชรภรณ์ (2559) เรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สำนักปฏิบัติธรรม วัดอัมพวันปิยะราม อำเภอมะนังเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี” ที่พบว่าความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมขึ้นอยู่กับความพร้อมใจของพระวิปัสสนาจารย์และการจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระชาตรี ฐิตเมโธ (2551) เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานภาคเหนือ วัดราเปิง (ตโปทาราม)” ที่พบว่า

การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานนั้นให้ผลครอบคลุม ทั้งในด้านกายาวา นา ศีลาวา นา จิตตาวา นา และปัญญาาวา นา อันเป็นการพัฒนาองค์รวมของชีวิต จึงสรุปได้ว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีนั้น เป็นต้นแบบที่มีประสิทธิภาพสูงทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ เพราะมีรากฐานมาจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง มีความครอบคลุมในทุกมิติของการพัฒนามนุษย์ และได้รับการพิสูจน์ผลลัพธ์ทั้งในระดับบุคคลและสังคมอย่างชัดเจน จึงสมควรที่จะนำไปขยายผลในสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ เพื่อนำพาสังคมไทยไปสู่ความมั่นคงและสันติสุขอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

1 ที่มาขององค์ความรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นผลมาจากการบูรณาการข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งเป็นแหล่งความรู้หลักทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เพื่อค้นหาหลักธรรมและแนวทางการพัฒนาจริยธรรมที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ที่เป็นแกนหลักในการฝึกอบรมพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท และหลักาวา นา 4 อันได้แก่ กายาวา นา ศีลาวา นา จิตตาวา นา และปัญญาาวา นา ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาคนอย่างบูรณาการทั้งทางกาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจริยธรรม ทั้งในมิติของแนวคิดทฤษฎีและรูปแบบการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของเพียเจต์ที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางปัญญาและกระบวนการคิด ซึ่งเน้นว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนาจากรูปรธรรมสู่เชิงนามธรรม แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเริ่มจากการฝึกฝนพฤติกรรมภายนอกด้วยศีล ไปสู่การพัฒนาจิตใจด้วยสมาธิ และปัญญาตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ทฤษฎีนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีทั้งสองนี้ให้กรอบแนวคิดสำคัญในการออกแบบสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรม โดยคำนึงถึงทั้งการพัฒนาทางปัญญาและการสร้างบรรยากาศทางสังคมที่เหมาะสม

องค์ความรู้จากการวิจัยยังมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ 3 กลุ่ม ได้แก่ นักวิชาการพระพุทธศาสนา ผู้นำองค์กร/เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม และผู้ปฏิบัติธรรมที่มีประสบการณ์ โดยแต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 รูป/คน รวมทั้งหมด 15 รูป/คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นด้านสภาพการณ์ ปัญหา หลักการ และแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนมุมมองและประสบการณ์จริงของผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เช่น พระวิปัสสนาจารย์ เจ้าสำนัก และผู้เข้าปฏิบัติธรรม

การผนวกรวมข้อมูลจากทั้งเอกสารและการสัมภาษณ์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำให้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญเกี่ยวกับแนวทางหลักการ และปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี เช่น การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย การพัฒนาบุคลากรและสภาพแวดล้อมของสำนัก และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น องค์ความรู้เหล่านี้เกิดจากการผสมผสานมุมมองทางทฤษฎีและภาคปฏิบัติเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่รอบด้าน มีหลักฐานรองรับ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของสังคมไทย

2 รูปแบบองค์ความรู้

แผนภาพที่ 1: รูปแบบองค์ความรู้ “MIND Model”

การพัฒนาจริยธรรมแบบบูรณาการ หรือ “MIND Model” ที่นำเสนอมานี้ มีองค์ประกอบหลัก 4 ส่วนที่สัมพันธ์กันเป็นลำดับขั้นจากฐานรากไปสู่ผลลัพธ์ ได้แก่

1. M - Moral Foundation (ฐานรากศีลธรรม) ฐานรากศีลธรรมเปรียบเสมือนรากฐานอาคารที่มั่นคง โดยเฉพาะในสังคมที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยสิ่งเร้า ฐานรากที่ดีควรมีลักษณะเป็นสากล ครอบคลุมการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ เป็นพื้นฐานของระบบคุณค่าส่วนบุคคลที่ช่วยกำหนดทิศทางการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน สร้างภูมิคุ้มกันต่อสิ่งชั่วร้ายและล่อใจ ทำให้บุคคลมีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน สามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ท้าทายและบีบคั้นได้ดี รวมทั้งแยกแยะสิ่งที่ถูกและผิดได้อย่างมีเหตุมีผล

2. I - Integrative Process (กระบวนการบูรณาการ) กระบวนการบูรณาการเป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ มองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วน โดยเชื่อมโยงความรู้จากหลากหลายศาสตร์ ทั้งจิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และศาสตร์สมัยใหม่ให้สอดคล้องกับหลักการดั้งเดิม กระบวนการนี้ต้องมีความต่อเนื่อง เป็นระบบ มีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจนแต่ไม่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลและบริบท มีการติดตามประเมินผลสม่ำเสมอ และเชื่อมโยงทฤษฎีกับการปฏิบัติ ให้ความสำคัญทั้งหลักการและวิธีการ รวมถึงการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

3. N - Nurturing Activities (กิจกรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจ) กิจกรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจเปรียบเสมือนอาหารที่บำรุงจิตใจให้เติบโตอย่างสมบูรณ์ ผ่านประสบการณ์ตรงที่มีความหมายและสร้างแรงบันดาลใจ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสมาธิในชีวิตประจำวันที่ช่วยสร้างสติและความตระหนักรู้ การสนทนาธรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการเปิดใจรับฟัง การทำงานอาสาสมัครที่พัฒนาความเมตตากรุณาและจิตสาธารณะ หรือการเผยแพร่ธรรมะทางออนไลน์ที่ตอบสนองบริบทสังคมดิจิทัล กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้บุคคลได้ฝึกฝนและพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทางจริยธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมในชีวิตจริง

4. D - Developmental Outcomes (ผลลัพธ์แห่งการพัฒนา) ผลลัพธ์แห่งการพัฒนาเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม ซึ่งไม่ใช่สถานะสุดท้ายที่หยุดนิ่งแต่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ในระดับบุคคล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม มีสติ สมาธิ และปัญญามากขึ้น ในระดับชุมชน จะเกิดความเป็นปึกแผ่น ไว้วางใจ และเอื้ออาทร มีความร่วมมือในการแก้ปัญหาและพัฒนา ในระดับสังคม จะสะท้อนผ่านระบบและโครงสร้างที่เป็นธรรมและยั่งยืน มีความเสมอภาค ยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผลลัพธ์ทั้งหมดนี้นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

โมเดลนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีฐานรากของไตรสิกขาและภาวนา 4 รองรับการจัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรม เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ในที่สุด ซึ่งสะท้อนแนวคิดการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นองค์รวมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

สรุป

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับบริบทของสังคมไทยปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีฐานคิดสำคัญคือหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) ซึ่งนำมาสู่การพัฒนาแบบ “MIND Model” ที่เป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรีเผชิญความท้าทายหลายประการ ทั้งด้านการบริหารจัดการ ทรัพยากร บุคลากร และการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย แต่ด้วยการประยุกต์หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้งเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ ทำให้สามารถพัฒนาแนวทางที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการพัฒนาครอบคลุมทั้งสี่ด้าน ได้แก่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การสร้างระเบียบวินัยและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน การจัดกิจกรรมฝึกสมาธิที่หลากหลาย และการส่งเสริมปัญญาผ่านการเรียนรู้และประยุกต์ใช้ธรรมะในชีวิตประจำวัน MIND Model ที่พัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้สำคัญที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย Moral Foundation (ฐานรากศีลธรรม) ที่วางรากฐานคุณธรรมพื้นฐาน Integrative Process (กระบวนการบูรณาการ) ที่ผสานองค์ความรู้และวิธีการอย่างเป็นองค์รวม Nurturing Activities (กิจกรรมหล่อเลี้ยงจิตใจ) ที่สร้างประสบการณ์ตรงแก่ผู้ปฏิบัติ และ Developmental Outcomes (ผลลัพธ์แห่งการพัฒนา) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล

ชุมชน และสังคม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมตามแนวทางนี้ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม มีความเข้าใจในหลักไตรลักษณ์ สามารถลดความโลภ โกรธ หลง และนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้น ยังส่งผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนโดยรอบ สะท้อนผ่านอัตราการก่ออาชญากรรมและปัญหายาเสพติดที่ลดลง รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมที่นำเสนอนี้ไม่เพียงมีคุณค่าต่อสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรีเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นต้นแบบให้กับสำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจริยธรรมในองค์กร และสังคม เป็นการบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ในยุคที่สังคมเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความท้าทายทางศีลธรรมหลายประการ การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทผ่าน MIND Model นี้ นับเป็นทางออกที่มีพื้นฐานทางปรัชญาอันลึกซึ้ง มีกลไกการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืน นับเป็นคุณูปการสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีศีลธรรม เอื้ออาทร และมีความสุขอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการใช้ประโยชน์

ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพื่อพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้มีศักยภาพในการจัดกิจกรรมและให้บริการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสนับสนุนให้เกิดการขยายผลรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมไปยังบริบทอื่น ๆ สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสำนักปฏิบัติธรรม สถานศึกษา หน่วยงานรัฐ และเอกชน ในการบูรณาการกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมเข้ากับการเรียนการสอน การพัฒนาบุคลากร และการดำเนินงานขององค์กร เพื่อขยายการเข้าถึงธรรมะและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน กำหนดนโยบายระดับชาติเพื่อยกระดับการพัฒนาจริยธรรมให้เป็นวาระสำคัญของประเทศ โดยให้วัดและสำนักปฏิบัติธรรมเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนร่วมกับเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีการจัดสรรงบประมาณ ทรัพยากร และสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาจริยธรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อการวิจัยที่น่าสนใจในอนาคต ซึ่งจะช่วยต่อยอดองค์ความรู้และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนี้

2.1. การประเมินผลกระทบระยะยาวของการปฏิบัติธรรมตามแนวทาง MIND Model ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรม

2.1 การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

2.3 การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับเยาวชนผ่านสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีสมัยใหม่

บรรณานุกรม

- จุฬารัตน์ บุญยากร. (2553). *คู่มือการปฏิบัติงาน: การขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด*. กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2550). *ความเป็นมนุษย์กับการเข้าถึงสิ่งสูงสุด*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ.
- พระครูนนทกิจโกศล (สิริชัย สิริชัย) และคณะ. (2563). รูปแบบการจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 8(4), 1429-1438.
- พระครูปิยะวชิรารณ (ประทีป ปญญาทีโป). (2559). *ศึกษาความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สำนักปฏิบัติธรรม วัดอัมพวันปิয়ারาม อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิสุทธิธีรญาณ วิ. (ไวพจน์ กตปุณฺโณ). (2553). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อการปฏิบัติธรรม : กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ 2 ณ วัดสามง่าม อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชาติ ฐิตเมโธ (วงศ์สกิจ). (2551). *ผลสัมฤทธิ์ทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานภาคเหนือวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหากังวาล ธีรธมโม (ศรชัย). (2557). *การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุทธิชัย ธมฺมสาโร (ชิดโคกสูง). (2552). *การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัด เพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระมานพ อุปสโม. (2551). *รู้จักใจคือกำไรชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระวุฒิกัทร เครือวงศ์. (2551). *แนวทางการพัฒนาการสร้าง ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พระสุวิชัยชัย ผาสุวิชัย (เดชศักดิ์พร). (2564). *คุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2533). *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- รังสรรค์ ลีเปี้ยว. (2564). *การพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสมในองค์การตามการสอนของพระพุทธเจ้า*. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 11(3), 203-218.
- วศิน อินทสระ. (2541). *พุทธจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ทองกาว.

สนอง วรอุไร. (2551). *ยิ่งกว่าสุข เมื่อจิตเป็นอิสระ*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2556). *ญาณสังวรเทศนา*. กรุงเทพฯ: บริษัท ดับเบิล เอ.

แสง จันทร์งาม. (2542). *ศาสนศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

อุทัย สติมั่น. (2555). *พัฒนาการของการบริหารจัดการวัดในพระพุทธศาสนา*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.